

akar başkası tarafından resmî izinle işlenirse öncekinin o yerdeki intifâ hakkı düşer. Bununla birlikte kirdâr sahibinin el çektiği arazi bir başkasına kiraya verilse bile birincinin karar hakkı bâkidir. Hâdim akarın çıplak ecr-i misli ile üzerindeki bina ve ağaçlarla birlikte rayiç kira bedeli arasındaki fark kirdâr sahibine aittir.

BİBLİYOGRAFYA :

Kâmus Tercümesi, II, 657-658; Mutarrizî, *el-Muğrib fi tertibi'l-mu'rib* (nşr. Mahmûd Fâhûrî - Abdülhamîd Muhtâr), Halep 1399/1979, II, 213; Râdiyüddin es-Sâgânî, *et-Tekmilâ* (nşr. M. Ebû'l-Fazl İbrâhim), Kahire 1973, III, 185; Bezzâzî, *el-Fetâvâ*, VI, 158, 259; Hayreddin b. Ahmed er-Remlî, *el-Fetâvâ'l-hayriyye li-nef'i'l-beriyye*, Bulak 1300, I, 135, 161; II, 166, 167, 168; M. Emîn el-Muhibbî, *Kaşdü's-sebil fî'l-luğati'l-'Arabîyye mine'd-dağhil* (nşr. Osman Mahmûd es-Sînî), Riyad 1415/1994, II, 390; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, III, 391-392; V, 138-139; Elmalılı Muhammed Hamdî, *İrşâdü'l-ahlâffî ahkâmî'l-evkâf*, İstanbul 1330, s. 77-80, 88-90; Ali Haydar, *Tertîbü's-sunûf fi ahkâmî'l-vukûf* (trc. Ekrem Abdülcebbar - M. Ahmed Ömer), Bağdad 1950, I, 73; Bilmen, *Kamus*, IV, 291, 295; Mustafa Ahmed ez-Zerkâ, *el-Fıkhü'l-İslâmî fi şevbihi'l-cedit*, Dımaşk 1968, III, 44; Edî Şîr, *Mu'cemü'l-elfâzi'l-Fârisiyyeti'l-mu'arrese*, Beyrut 1980, s. 133; Nezîh Hammâd, *Mu'cemü'l-muştalahâti'l-iktisâdiyye fi luğati'l-fukahâ*, Beyrut 1415/1995, s. 285; Ahmet Akgündüz, *İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, İstanbul 1996, s. 500-501; Zühdi Yeken, *Ahkâmü'l-vakf*, Beyrut, ts. (el-Mektebetü'l-asriyye), s. 185-186; Pakalın, II, 282-283; Dihhudâ, *Luğatnâme*, XXII, 432; "Kirdâr", *Mu.F.*, XXXIV, 224.

CENGİZ KALLEK

KİRMAN

(کرمآن)

İran'da bir şehir
ve bu şehrin merkez olduğu
idarî bölge.

İran'ın ortasındaki Deştülüt çölünün güneybatısını kuşatan dağlık kesimde, m. 240 yılına doğru Sâsânî İmparatoru I. Erdeşîr'in emriyle ileri bir savunma merkezi olarak kurulmuştur. Kirman (günümüz Farsça'sında Kermân) ismi Strabon'da Karamania ve Batlamyus'ta Karmana şeklinde geçen eski bir merkezin adından alınmıştır (*EP²* [Fr.], V, 149).

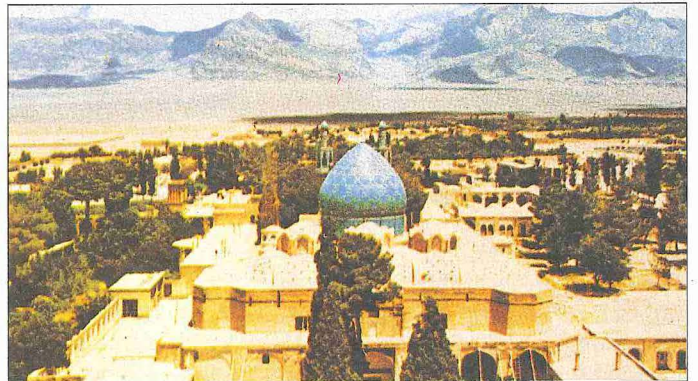
Kirman ve çevresinin fethine Hz. Ömer'in hilâfeti sırasında 17 (638) yılında başlanmıssa da zaman zaman çeşitli isyan ve karışıklıklara sahne olan bölgede kesin İslâm hâkimiyeti 102 (720) yılında Emevî Halifesi Ömer b. Abdülaziz zamanında kurulabilmiştir. Zerdüştiliğin etkisi ise Ömer b. Abdülaziz'in valisi Gazbân

b. Kab'siri eş-Şeybânî'nin buradaki tapınakları ortadan kaldırmasına rağmen IX. yüzyıla kadar devam etmiştir. Ancak bu etkinin tamamen yok olmadığı, bugün dahi karma toplumlu bir Mecûsî mahallesinin şehrin kuzeydoğusunda varlığını sürdürmesinden anlaşılmaktadır. Abbâsîler'in ilk döneminde pek ön plana çıkmayan Kirman'da Saffârîler'den Ya'kûb b. Leys ile kardeşi Amr b. Leys'in valiliklerinden sonra karışıklıklar meydana geldi (289/902). 315'te (927) Sâmânîler'in tâbii Ebû Ali Muhammed b. İlyâs bölgeye hâkim oldu ve idare merkezini Sircan'dan Kirman'a taşıyınca şehrin önemi arttı. Onun bu nakildeki esas amaçlarından biri de İran Büveyhîleri'nin tehdidinden uzak kalmaktı; ancak şehir 357 (968) yılında Büveyhîler'in eline geçti. Makdisî bu dönemdeki Kirman'ı küçük, fakat üç hisarla korunmuş müstahkem bir şehir olarak tasvir eder. Bu hisarların ikisi Kal'a-i Erdeşîr ve Kal'a-i Duhter tepelerinde, üçüncüsü ulucaminin yakınında bulunmaktaydı. Kirman, Gazneli I. Mesud tarafından 423'te (1032) zaptedildi ve bir süre Gazneliler'in hâkimiyetinde kaldı.

Büyük Selçuklu Devleti'nin kuruluşunun ardından toplanan kurultayda eski Türk hâkimiyet anlayışına uygun olarak o zamana kadar ele geçirilen topraklarla ileride ele geçirilmesi planlanan topraklar hânedan mensupları arasında bölüştürülmüştü. Bu bölüştürme sırasında Kirman bölgesi Çağrı Bey'in oğlu Kavurd'a verildi. Buraya yönelik ilk akınlarını 434 (1042-43) yılında başlatan Kavurd, daha sonra o sıralarda Büveyhîler'in hâkimiyeti altında bulunan Kuzey Kirman'ı (Serdsîr) fethederek Kirman Selçuklu Devleti'ni kurdu (440/1048). Bu devlet zamanında Kirman en parlak dönemlerinden birini yaşadı. 583'te (1187) Kirman Selçuklu Devleti'ne son veren Oğuz Beyi Melik Dînâr bölgeyi ele geçirdi; ardından Karahtay asıllı Barak Hâcib 619'da (1222)

buraya hâkim oldu ve Kutluğhanlılar adıyla bilinen hânedanı kurdu. Kutluğhanlılar'ın Kirman hâkimiyeti İlhanlı tâbiyetinde 706 (1306-1307) yılına kadar sürdü. 1282'de bölgeden geçen Marco Polo buranın önemli bir silâh üretim merkezi olduğunu ve Kutluğ Terken Hatun döneminde (1257-1283) çok müreffeh bir hayat yaşadığını yazar. Kirman 741'de (1340-41) Muzafferîler hânedanının kurucusu Muzafferüddin tarafından ele geçirildi. Timur'un XIV. yüzyıl sonundaki seferleri ve XV. yüzyılın büyük bir bölümünde devam eden kargaşalıklar sırasında şehir ve çevresi büyük ölçüde zarar gördü. Kirman daha sonra Karakoyunlular'ın, arkasından da Akkoyunlular'ın hâkimiyetine girdi. 908'de (1502-1503) Şah İsmâil'in zaptıyla başlayan Safevîler dönemi Kirman'a eski refah günlerini geri getirdi. Şehir, XVII. yüzyılda İran'ı Hindistan'a bağlayan ana kervan yolu ile Hürmüz Boğazı'nda yeni kurulmuş olan Benderabbas'ı Horasan'a bağlayan işlek yol üzerinde yer aldığından ticaret bakımından çok gelişti. Hollanda ve İngiliz Doğu Hindistan şirketleri burada birer acenta açarak ham yün yanında bütün İran'da aranan ünlü Kirman şallarının ihracına başladı.

XVIII. yüzyıl Kirman tarihinin en karanlık dönemidir. Şehir 1132'de (1720) ve tekrar 1134'te (1722) Afganlar tarafından alındı. Şah II. Tahmasb, beş yıl sonra Afganlar'ı ülkeden atan başkumandan Nâdir Han'ı bu başarısından ötürü mükâfatlandırmak amacıyla Horasan, Kirman, Sistan ve Mâzenderân valiliğine tayin etti. 1149'da (1736) tahtı ele geçirerek Afşar hânedanını kuran Nâdir Şah'ın askerî harcamalarını karşılamak için aşırı vergi talepleriyle şehir âdeta tükendi ve yedi yıl süren bir kıtlık yaşadı. Ardından Zend prenslerinin sonuncusu olan Lutfi Ali Han Kirman'a sığındığında Ağa Muhammed Şah şehri kuşatmayla ele geçirdi (1208/

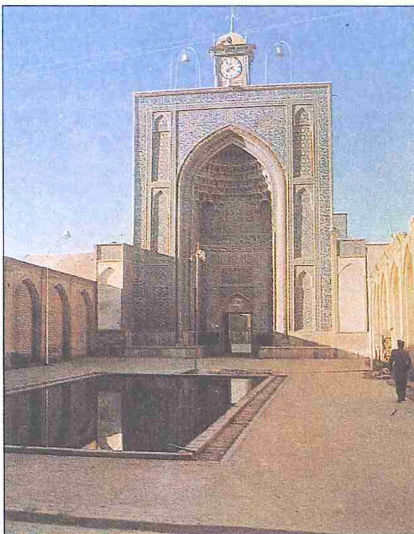

Kirman'dan
bir görünüşü

1794) ve aylarca yağmalattı. XIX. yüzyılın ilk yarısında kraliyet ailesine mensup valilerin katı sömürü ve baskısı devam etti. İkinci yarıda ise Muhammed İsmâil Han Vekilü'l-mülk ve Murtaza Kulı Han gibi muktedir valilerin çabalarıyla İran-Hindistan arasındaki ticaretin yeniden canlanması sonucu durum iyiye gitti. İngiliz, Hintli ve yerli tüccarlar şal ve kitle ihracatını geliştirdiler. 1870'ten itibaren Kirman'da halı dokumacılığı Tebriz pazarındaki Türk tâcirlerinin etkisiyle hızlı bir gelişme gösterdi; buna karşılık şal sanayii Keşmir'in rekabeti karşısında sarsılarak kaybolmaya yüz tuttu. Kirman'daki ekonomik güçlenme entelektüel gelişmeyi de beraberinde getirmiş ve birçok Kirmanlı XIX. yüzyıl sonundaki reform hareketlerinde yer almıştır. Bunlardan Mirza Ağa Han Berdsîrî Kirmânî, İstanbul'a yerleşerek *Aktar* isimli Farsça bir gazete çıkarmaya başlamıştır.

Bugün 419.200 (2002) nüfuslu orta büyüklükte bir halı üretim ve ticaret merkezi olan Kirman kısmen tarihî dokusunu koruyabilmiş durumdadır. Şehrin eski kesimini çeviren surlar harabe görünümündedir. Sur içinde Cuma Camii, Bâzâr-ı Vekîl ve iç kale eksenine paralel olarak Rızâ Şah zamanında açılan cadde çevresindeki Safevîler zamanında restore edilen 750 (1349) tarihli Mescid-i Melik, Kubbe-i Sebz ve 1896 depreminde ciddi hasar gören Kutluğhanlı hükümdar türbeleri halen şehrin dikkat çeken başlıca mimari eserleridir.

Kirman Cuma Camii avlusundan bir görünüşü

Kirman'da Mescid-i Melik'in ana yanvanı

Yüzölçümü 168.472 km² olan, 2.182.300 nüfusa sahip Kirman idarî bölgesi (ostân) Kirman, Bem, Zerend, Rafsencân, Sircan, Şehribâbek, Berdsîr, Bâft, Sebzeverân (Cîruft) ve Kohnuc adlarındaki on şehristana ayrılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Belâzürî, *Fütûh* (Fayda), s. 429, 448, 452, 545, 560, 566, 568-570, 579, 584; Râvendî, *Râhatü's-sudûr* (Ateş), I, 28, 74, 102, 123; II, 259, 290; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân* (Cüdfî), bk. İndeks; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, bk. İndeks; Cüveynî, *Târih-i Cihângüşâ* (Öztürk), s. 14, 155, 228, 233, 242, 293, 295, 341, 347, 358, 383, 385, 388, 392, 414, 479, 500, 536, 543; Şebânkâreyî, *Mecma'u'l-ensâb*, Tahran 1343 hş., bk. İndeks; Kalkaşendî, *Şubhu'l-a'şâ*, IV, 349-351; Ahmed Ali Hân-i Vezîrî, *Târih-i Kirmân* (nşr. M. İbrâhim Bâstânî-yi Pârîzî), Tahran 1340 hş./1961; a.mlf., "Coğrafiyâ-yi Memleket-i Kirmân", *Ferheng-i İrân-zemîn*, XIV/1-4, Tahran 1966-67, s. 20-286; Mahmûd Himmet Kirmânî, *Târih-i Mufaşşal-i Kirmân*, Tahran 1250 hş.; G. C. Miles, "Some New Light on the History of Kirmân in the First Century of the Hijrah", *The World of Islam* (nşr. J. Kritzeck - R. B. Winder), New York 1959, s. 85-98; L. Lockhart, *Persian Cities*, London 1960, s. 112-119; Firûz Mirzâ Fer mânfermâ, *Sefernâme-i Kirmân ve Beluçîstân* (nşr. M. Nizâm Mâfi), Tahran 1963; Bosworth, *İslâm Devletleri Tarihi*, s. 119, 121, 148, 201, 209, 217, 220; Erdoğan Merçil, *Kirman Selçukluları*, Ankara 1989; a.mlf., "Gazneliler'in Kirman Hâkimiyeti", *TD*, sy. 24 (1970), s. 35-44; G. Le Strange, "The Cities of Kirman", *JRAS* (1901), s. 281-290; P. H. T. Beckett, "Qanats Around Kirman", *JRCAS*, XL (1953), s. 47-58; I. Gershevitch, "Travels in Bashkardia", a.e., XLVI (1959), s. 213-225; Âkây Bâstânî-yi Pârîzî, "Menâbî' ve Me'âhiz-i Târih-i Kirmân", *Mecelle-i Dânişkede-i Edebiyyât*, VIII/4, Tahran 1340 hş./1961, s. 61-85; J. Dresch, "Reconnaissance dans le Lut (Iran)", *Bulletin de l'association des géographes Français*, sy. 362-363, Paris 1968, s. 143-153; P. W. English, *City and Village in Iran: Settlement and Economy in the Kirman Basin*, Madison 1966; J. H. Kramers, "Kirman", *IA*, VI, 815-821; A. K. S. Lambton, "Kirmân", *EI²* (Fr.), V, 149-163.

MARCEL BAZIN

KİRMAN SELÇUKLULARI

(bk. SELÇUKLULAR [Kirman]).

KİRMÂNÎ, Cüdey' b. Ali

(bk. CÜDEY' b. ALİ).

KİRMÂNÎ, Evhadüddin

(bk. EVHADÜDDİN-i KİRMÂNÎ).

KİRMÂNÎ, Hâcû

(bk. HÂCÛ-yi KİRMÂNÎ).

KİRMÂNÎ, Hamîdüddin

(حميد الدين الكرماني)

Ebü'l-Hasen Hamîdüddin Ahmed b. Abdillâh b. Muhammed el-Kirmânî (ö. 411/1020'den sonra)

İsmâilî dâisi.

Bütün İsmâilî-Fâtîmî dâileri gibi kendilerine muhalif halk tabakaları arasında faaliyetlerini büyük bir gizlilikle yürüten Kirmânî'nin hayatına dair fazla bilgi yoktur. Çağdaşı olan tarihçiler tarafından adı dahi zikredilmez. Ancak kendi yazdığı eserlerden ve daha sonraki Müsta'fî İsmâilî dâilerinin çalışmalarından ona dair bazı bilgiler edinilmektedir. İran asıllı olan Kirmânî'nin nisbesi dikkate alınarak İran'ın Kirman şehrinde doğduğu söylenebilir. *el-Hâviye* adlı risâlesini Kirman'daki bir dâiye göndermesi, *el-Kâfiye*'sini Kirman'daki vekili dâî Abdülmelik b. Mahmûd el-Mâzinî'ye hitaben yazması onun Kirman'la yakın ilişki içinde olduğunu gösterir (Hamîdüddin el-Kirmânî, *Mecmû'a*, s. 102-112, 148-182). Bununla birlikte günümüze ulaşmayan, sadece *Kitâbü'r-Riyâz* adlı eserinde ismi geçen (s. 108) *el-Mecâlisü'l-Başriyye ve'l-Bağdâdiyye* adlı çalışması her iki şehirde de meclis kurduğuna işaret etmekte, dolayısıyla hayatının büyük bölümünü Basra ve Bağdat'ta geçirdiği anlaşılmaktadır. Bu dönemde, Irak'taki Fâtîmî dâileri, Abbâsîler'i zayıflatarak ortadan kaldırmak amacıyla bütün faaliyetlerini mahallî idarecilerle ve nüfuzlu Arap kabilelerinin liderlerine yönelterek onları kendi taraflarına çekmeye çalışıyordu. Kirmânî'ye verilen "hüccetü'l-İrâkeyn" unvanı, onun İrâk-ı Acemî denen İran'ın batısında da faaliyet gösterdiğini ortaya koyar. Kirmânî, Fâtî-